

PROBLEMA LOCUIRII DACO-GEȚILOR PE TERITORIUL SLOVACIEI ÎN LUMINA RECENTELOR DESCOPERIRI ARHEOLOGICE

Printre problemele istorice importante ale spațiului cuprins între Dunărea mijlocie și Carpați, în antichitate, se înscrie la loc de frunte cea a daco-geților de pe teritoriul Slovaciei de azi. De cînd și pînă cînd au locuit ei aici? Cum au ajuns pînă în văile rîurilor Morava, Vah, Nitra și Hron? Iată problemele care fac obiectul lucrării de față. Pentru elucidarea acestora ne stau la îndemînă atît scrierile istoricilor antici, cît și izvoarele arheologice și epigrafice.

Este binecunoscut faptul că izvoarele antice, începînd cu Iulius Caesar¹, ne dovedesc locuirea Slovaciei de către daco-geți². Ultima adunare și interpretare a acestor izvoare a fost făcută de C. Daicoviciu, ceea ce ne scutește pe noi de a le mai înșira³. La știrile literare vin să se adauge, din ce în ce mai numeroase, dovezile arheologice scoase la iveală de arheologii slovaci, care au făcut mult în problema ce ne preocupă, deși cercetările sînt abia într-o fază de început.

Astfel, A. Točík are meritul de a fi publicat pentru prima dată un studiu de sinteză asupra materialelor daco-getice din Slovacia și de a fi atras atenția specialiștilor asupra descoperirilor făcute în acest domeniu⁴. Cum era firesc, cantitatea cea mai mare a descoperirilor o alcătuiește ceramica și în special acele forme care sînt tipice și specific daco-getice, ca atare ușor de recunoscut. Se cuvine menționat faptul că pînă acum au fost puse în discuții numai descoperirile de ceramică daco-getică care aparțin fazei de maturitate, de apogeu a ei, considerată de noi ca fază clasică, cînd toate formele sînt pe deplin constituite și cunosc o

¹ Caesar, *De bello gallico*, VI, 25.

² Bibliografia privind această problemă este foarte vastă și de aceea vom trimite aici doar la cîteva lucrări: C. G. Brandis, *Dacia*, în *RE*, vol. IV, 2, 1901, col. 1952—1953; Suppl. I, 263; I. Andrieșescu, *Contribuție la Dacia înainte de romani*, Iași, 1912; V. Pârvan, *Getica*, București, 1926, p. 220—238; A. Alföldi, *Zur Geschichte des Karpatenbeckens im I. Jahrhundert v. Chr.*, în *Archivum Europae Centro-Orientalis*, 8, Budapest-Leipzig, 1942, p. 10 și urm.

³ C. Daicoviciu, *Însemnări despre daci*, în „Steaua”, VI (1955), 4, p. 122—124; VI (1955), 6, p. 114—116; idem, în *Istoria României*, vol. I, București, p. 263 și urm.; idem, *Politica externă a „regilor” daci*, în *RRSI*, I, 1966, p. 105, nota 21.

⁴ A. Točík, *Kotázke osídlenia juhovýchodného Slovenska na zlome letopočtu*, în *AR*, XI, 1959, p. 841—874; idem, *Laténsko dácke osídlenie na juhovýchodnom Slovensku*, în *Referáty o pracovných výsledkoch československých archeológov za rok 1958*, Čast II, Liblice, 1959, p. 71—86.

largă răspîndire ⁵. De asemenea a mai fost discutată în special și ceramica lucrată cu mîna.

În 1959 A. Točík înscria pe harta de răspîndire pe care a întocmit-o 28 de localități, situate în estul și vestul Slovaciei, unde se descoperise ceramică, sau alte materiale daco-getice. De atunci numărul acestora a crescut ⁶.

Pornind de la lucrarea lui A. Točík⁷, va trebui să discutăm încadrarea cronologică a descoperirilor daco-getice din Slovacia. Pentru aceasta, după cum sublinia autorul, de o deosebită valoare sînt cercetările efectuate în așezarea de la Nitransky-Hradok, unde s-au putut stabili stratigrafic două niveluri de locuire cu ceramică daco-getică ⁸.

Mai cu seamă pe baza cercetărilor anterioare A. Točík stabilește două etape în dezvoltarea culturii materiale dacice din Slovacia, și anume o perioadă mai veche, căreia îi aparțin așezările de la Vycapy-Opatovce, Šarovce și nivelul inferior de la Nitransky Hradok și care începe pe la anul 100 î.e.n., și o a doua, mai nouă, de pe la 60 î.e.n. pînă la mijlocul secolului I e.n.

Prima etapă este pusă de A. Točík în legătură cu primele incursiuni dacice în regiunea Dunării mijlocii și ține pînă la victoria lui Burebista asupra celților, moment cu care începe cea de-a doua etapă, terminată pe la mijlocul secolului I al erei noastre.

În vederea elucidării problemelor pe care ni le-am propus și în special a stabilirii datei de început a locuirii daco-getilor în Slovacia trebuie să subliniem că examinînd ceramica descoperită în primul nivel al așezării de la Nitransky Hradok ⁹ am constatat că ea corespunde, prin toate elementele sale (pastă, tehnică de lucru, forme, decor), ceramicii daco-getice din faza mijlocie. În plus, pe baza gradului de evoluție a pereților vaselor în formă de borcan, a existenței butonilor mari patrulateri și a străchinilor cu buza răsfrîntă și fațetată, cu slip lustruit, am ajuns la concluzia că acest nivel începe încă din secolul al II-lea î.e.n.

Arheologul Z. Wozniak ia în discuție părerile lui A. Točík și pune sub semnul întrebării unele atribuiri de ceramică pe seama dacilor, argumentînd că civilizația celtică întilnește în Slovacia trei grupe culturale, scitică, dacică și Lausitz, care au la bază o tradiție hallstattiană și că unele forme și decoruri se reîntilnesc în grupul Kasub al civilizației Lausitz din Polonia ¹⁰. Faptul nu trebuie să ne mire, mai ales fiind vorba de forme comune și de decoruri simple pe care le găsim răspîndite pe spații largi încă din neolitic pînă tîrziu în epoca prefeudală. Reținem însă faptul că civilizația celtică — după părerea lui Z. Wozniak — întilnește în

⁵ Pentru ceramica daco-getică vezi I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică cu specială privire la Transilvania*, București, 1969, p. 151 și urm.

⁶ Unele descoperiri menționate ca inedite de către A. Točík au fost între timp publicate. Astfel sînt cele de la Hradec (D. Bialeková, K. Pieta, *Zištovaci výskum v Hradci, okres Prievidza*, în *SlA*, XII, 2, 1964, p. 447—466), Streda nad Bodrogom (V. Budinský-Krička, *Výskum r. 1958 na vrechu Bakhegy v Strede nad Bodrogom*, în *SlA*, VIII, 1960, p. 217—230) sau Zemplin (V. Budinský-Krička, *Výskum na mohlnik v Zempline roku 1958*, în *Referáty o pracovných výsledkoch československých archeológov za rok 1958*, Čast II, Liblice, 1959, p. 61—69; P. Benádik, *Die spätlätene zeitliche Siedlung von Zem-*

plin in der Ostslowakei, în *Germania*, 43, 1965, p. 63—91). Materialele dacice din Slovacia am avut prilejul să le vedem cu ocazia unei călătorii de studii din vara anului 1966.

⁷ A. Točík, *op. cit.*

⁸ Ant. Knor, *Zámeček v Nitranskem Hrádku u Suran na Slovensku*, în *AR*, IV, 1952, p. 241—250, p. 378—379.

⁹ Materialele dacice din Slovacia au fost cercetate cu ocazia călătoriei de studii din vara anului 1966.

¹⁰ Recenzie în *AAC*, III, 1962, p. 256—259. Părerea greșită a arheologului polon Z. Wozniak este acceptată și de tînarul cercetător A. László de la Iași (vezi A. László, *Dacii pe teritoriul Slovaciei*, în *ASU-Iași*, seria nouă, s. III, istorie, t. XI, 1965, p. 107—116).

Slovia pe lângă alte elemente și pe cel dacic — despre care în continuare va încerca să argumenteze că apare în Slovia începând abia în epoca lui Burebista.

Atribuirea ceramicii din Slovia dacilor de către A. Točík este cât se poate de judicioasă și chiar recenztul se vede obligat să admită că ar fi greu să i se atribuie o altă origine.

În ce privește începuturile „expansiunii” civilizației dacice în Slovia, Z. Wozniak se îndoiește că aceasta a putut avea loc înainte de anul 60 î.e.n., bazându-se pe faptul că în prima jumătate a secolului I î.e.n. celții (boii) sînt puternici din punct de vedere economic și politic, fapt dovedit de monede, și, în consecință, dacii nu s-ar fi putut infiltra mai înainte în această regiune, cum presupunea A. Točík. Deci, de o pătrundere, de o „expansiune” a dacilor în Slovia, — după Z. Wozniak — nu poate fi vorba decît o dată cu războaiele lui Burebista purtate cu succes împotriva triburilor celtice de boi și taurisci¹¹. Părerea nu este de loc nouă, ea a fost formulată cu mult înainte de către A. Alföldi¹².

Locuirea daco-geților în Slovia înainte de mijlocul secolului I î.e.n. a fost arătată încă de V. Pârvan¹³ și susținută apoi just de C. Daicovicu¹⁴ și M. Macrea¹⁵.

Pentru a putea răspunde la prima întrebare, și anume aceea a vechimii elementului daco-getic în Slovia, este necesar să aruncăm o privire asupra descoperirilor din așa-numita perioadă „traco-scitică”, care se înscrie cronologic între 550 și 300 î.e.n., și cu care s-a ocupat în ultima vreme mai ales M. Dušek¹⁶.

Astfel, M. Dušek conchide că „tracizarea” teritoriului Sloviei a avut loc de la sud spre nord încă în perioada „traco-cimeriană” (750—550 î.e.n.), la care s-au adăugat apoi noi pătrunderi în perioada traco-scitică (550—300 î.e.n.). Celții, la venirea lor pe acest teritoriu, se vor izbi de traci. Autorul elimină cu totul elementul etnic scitic nu numai din Slovia, ci și de pe întreg teritoriul intracarpatic al Europei, în care se includ descoperirile scitice din Transilvania¹⁷, de pe Tisa și chiar cele din Slovia, din care însă alcătuiește o singură grupă. Între toate acestea — după M. Dušek — ar exista numeroase asemănări și care ar avea strînse legături cu descoperirile contemporane de pe teritoriul de azi al Bulgariei. O asemenea grupare nu este susținută de nici un argument hotărîtor. Comune pentru întreg acest spațiu sînt doar descoperirile scitice care dovedesc tocmai teza contrară celei susținute de M. Dušek. În Transilvania lipsesc necropole birituale de felul celei de la Chotin. De asemenea, lipsește aproape cu desăvîrșire ceramica cenușie lucrată cu roata, aceasta din urmă constituind unul dintre principalele argumente pe care se sprijină teoria autorului. Necropola de la Chotin nu-și găsește analogii nici în Transilvania și nici pe teritoriul Bulgariei, unde necro-

¹¹ Asupra războaielor purtate de Burebista în vest, a se vedea M. Macrea, *Burebista și celții de la Dunărea de mijloc*, în *SCIV*, VII, 1—2, 1956, p. 119—136, unde sînt adunate toate știrile literare. Același studiu în limba rusă în *Dacia*, N.S., II, 1958, p. 143—155.

¹² A. Alföldi, *op. cit.*, p. 10; idem, *Budapest az ókorban*, I, Budapest, 1942, p. 141 și 147. A se vedea la M. Macrea (*op. cit.*, p. 128—132) combaterea concluziilor deduse pe baza izvoarelor literare și numismatice asupra timpului cînd au avut loc evenimentele.

¹³ *Gélica*, București, 1926, p. 37—38, 220—238.

¹⁴ C. Daicovicu, *op. cit.*, în „Steaua”, VI (1955), 4, p. 122—124; VI (1955), 6, p. 114—116; idem, în *Rap-*

ports du XI-e Congrès International des Sciences Historiques, 1960, p. 120; idem, în *Istoria României*, I, p. 263 și urm.; idem, în *RRSI*, I, 1966, p. 105.

¹⁵ M. Macrea, *op. cit.*, în *SCIV*, VII, 1—2, 1956, p. 119—136.

¹⁶ M. Dušek, *Die thrako-skythische Periode in der Slowakei*, în *SlA*, IX, 1—2, 1961, p. 155—169; idem, *Thrakisches Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotin*, în *ASF*, VI, 1966.

¹⁷ În legătură cu descoperirile scitice din Transilvania, vezi I. H. Crișan, *Once more about the Scythian problem in Transylvania*, în *Dacia*, N. S., IX, 1965, p. 133—145, cu bibliografia respectivă.

polele tracice contemporane sînt în covîrșitoarea lor majoritate de incinerare și tumulare.

În afară de piesele scitice mai există însă un element comun pentru grupele de descoperiri pomenite, și anume ceramica lucrată cu mîna, atribuită în general de către toți cercetătorii, atît în spațiul dintre Dunăre și Carpați, cît și pe teritoriul Bulgariei, elementului autohton tracic. Dat fiind faptul că în acest răstimp (secolele VI—V î.e.n.) izvoarele literare vorbesc deja de geți, socotim că termenul generic de traci folosit de M. Dušek, pentru perioadele vechi hallstattiene, trebuie înlocuit cu cel de daco-geți¹⁸.

Totuși, revenind la necropola de la Chotin, constatăm că aceasta își găsește o analogie foarte apropiată, mergînd pînă la cele mai mici amănunte, atît în ceea ce privește ritul funerar, ritualul, cît și inventarul, în necropola de la Szentes-Vekerzug¹⁹. M. Párducz face o analiză competentă a tuturor elementelor componente, rit, ritual funerar, inventar etc., atît din necropola de la Vekerzug, cît și din necropolele care intră în aceeași grupă. M. Párducz înscrie printre necropolele care intră în grupul Szentes-Vekerzug și necropola de la Chotin²⁰. Autorul consideră că o parte a Slovaciei intră în zona Vekerzug și exclude grupul Kuștanovice. În legătură cu grupul Kuștanovice trebuie să spunem că el se găsește răspîndit în Ucraina subcarpatică (U.R.S.S.) și în Slovacia de est. Acest grup se caracterizează prin ritul exclusiv al incinerăției, cu ceramică de factură hallstattiană, fără înmormîntări de cai sau alte elemente specifice grupului Vekerzug. Pe baza ritului și al ceramicii el a fost atribuit autohtonilor traci de către toți cercetătorii care s-au ocupat în ultima vreme cu problema perioadei scitice²¹. Demn de subliniat ni se pare faptul că ceramica hallstattiană tîrzie lucrată cu mîna a grupului Kuștanovice este identică cu cea din necropolele grupului Vekerzug și cu cea din mormintele perioadei scitice din Transilvania²² sau de la Birsești²³ și Ferigile²⁴ din spațiul extracarpatic al României. Pe aceste considerente sîntem de părere că purtătorii culturii Kuștanovice sînt traci, cu precizarea, fiind vorba de secolele V—IV î.e.n., că ei sînt deja daco-geți.

Procedînd la analiza tuturor elementelor componente ale necropolei de la Vekerzug, M. Párducz stabilește legături strînse între acesta și teritoriul Kiev-Poltava, dar arată, în același timp, că multe din piesele intrate în componența inventarelor funerare își găsesc analogii în mediul ilir de la Donja Dolina sau în mediul tracic de pe teritoriul Bulgariei, reflectînd fără îndoială raporturile grupului Vekerzug cu populația autohtonă, cu traci daco-geți — precizăm noi — și cu ilirii²⁵.

M. Párducz arată că unele tipuri ceramice ale epocii scitice din Ungaria sînt rezultatul unei evoluții locale care poate fi urmărită retrospectiv pînă la sfîrșitul

¹⁸ C. Daicoviciu, în *RRSI*, I, 1966, p. 105, nr. 21.

¹⁹ M. Párducz, *Le cimetière hallstattien de Szentes-Vekerzug*, I—III, în *ActaArch*, II, 1952, p. 143—172; IV, 1954, p. 25—91; VI, 1955, p. 1—22.

²⁰ M. Párducz, în *ActaArch*, IV, 1954, p. 56, nr. 12.

²¹ Asupra acestui grup a se vedea I. Böhm, J. Janakovich, *Mohylové pohřebiště v Kuștanovicích*, în *Carpathica*, I, 1936, p. 33—63; M. I. Smišco, *Курганный могильник раннеоалтаного часу в с. Вилках*, în *ArchP*, VI, 1956, p. 24—28. Pentru caracterul tracic al grupului, Kuștanovice a se vedea A. J. Meliukova, *К вопросу о памятниках скифской культуры на территории*

средней Европы, în *SA*, 1955, p. 245—246 și I. Lengyel, *Beiträge zur Ursprungsfrage der Kuștanovice-Kultur*, în *FolArch*, XII, 1960, p. 61—69.

²² Pentru ceramica epocii scitice din Transilvania, vezi I. H. Crișan, *Ceramica daco-gețică*, cap. I, p. 21 și urm.

²³ S. Morintz, *Новая гальитатская группа в Молдове*, în *Dacia*, N.S., I, 1957, p. 117—132.

²⁴ Al. Vulpe, *Вопросы в связи с концом раннежелезного века в свете раскопок в Фериджеле*, în *Dacia*, N.S., IV, 1960, p. 181—199.

²⁵ M. Párducz, în *ActaArch*, IV, 1954, p. 60—71.

epocii bronzului. Printre exemple este citată așa-numita ceramică villanoviană. Interesante sînt și antecedente stabilite de autor pentru anumite piese de metal care au o evoluție locală. Printre acestea semnificative rî se par brățările cu capete ornamentate, din care vor lua naștere cele tipice și specific dacice terminate în capete de șarpe ²⁶.

Autorul acordă o mare importanță relațiilor foarte strînse ce ar exista între grupul Vekerzug și cel din Transilvania, dar se vede obligat totuși să constate deosebiri esențiale și numeroase. Spre deosebire de grupul Vekerzug, spune el, în Transilvania necropolele sînt aproape exclusiv de înhumatie, foarte puține morminte de incineratie, ori de cele cu cenușă împrăștiată, la care se adaugă inventare specific scitice ²⁷. Cu toate deosebirile existente care au fost subliniate de către diferiți cercetători și care se datoresc în bună măsură diferenței cronologice, nu trebuie minimalizate asemănările, care se datoresc existenței aceluiași fond autohton daco-getic atît în Transilvania, cît și în cîmpia dintre Tisa și Dunăre, ori în Slovacia.

O coloratură deosebită o mai dau și influențele ilire, mai pronunțate în spațiul dintre Dunăre și Tisa. De asemenea, este vorba, foarte probabil, și de două grupuri scitice înrudite venite de undeva de pe teritoriul Uniunii Sovietice, care se suprapun și în Transilvania și în aria grupului Vekerzug peste o populație locală daco-getică cu care conviețuiesc.

În legătură cu etnicul grupului Vekerzug, M. Párducz ajunge la concluzia că nu se poate stabili proporția între autohtonii și sciți. Sciții sînt dovediți în mod cert prin înmormintările de cai, realgar, scoici cypreea, construcții de lemn și obiecte caracteristice.

În fine, în ceea ce privește itinerarul, M. Párducz este de părere că sciții așezați între Tisa și Dunăre au trecut prin Transilvania, ceea ce ni se pare puțin probabil și lipsit de dovezi. Mai verosimilă ni se pare ipoteza conform căreia ei au pătruns prin pasurile Carpaților nordici ²⁸.

Așadar, între Dunăre și Tisa, peste populația autohtonă daco-getică la care se adaugă și elemente ilire, se suprapune după anul 500 î.e.n. o populație scitică venită din regiunea Kiev-Poltava. Noii veniți vor trăi amestecați cu autohtonii. Vechimea elementului autohton pe acest spațiu poate fi dovedită cel puțin de la sfîrșitul epocii bronzului. Dat fiind faptul că grupului Vekerzug îi este integrată o parte a Slovaciei în care intră și necropola de la Chotin, concluziile de mai sus sînt valabile și pentru aceste teritorii. Deci, nu este vorba de o „tracizare”, de o ocupare a acestor teritorii de către tracii din sud în perioada „traco-cimeriană”, ci de un spațiu de formare a lumii daco-getice care are ca limită vestică Dunărea mijlocie, iar în spre nord-vest cuprinde teritoriul Slovaciei pînă la Carpați.

Integrarea Slovaciei de sud-vest în grupa Szentés-Vekerzug este susținută și de cercetătoarea M. Pichlerová ²⁹. G. Balaša, publicînd necropola de la Pre-

²³ *Ibidem*, p. 89.

²⁷ *Ibidem*, p. 72.

²⁸ Existența sciților în Transilvania se poate argumenta temeinic, socotim noi, și pe descoperirile pesariilor găsite la Ciurbrud și Cipău, în morminte de femei. Or, asemenea mijloace de a combate prolabarea uterină foloseau numai femeile care își petreceau cea mai mare parte a timpului în șa. În *Corpusul Hipocratic*, cartea „Despre aer, ape și locuri”, vorbindu-se despre sciți se spune:

„Femeile lor călăresc și călare trag cu arcul și aruncă sulița”. Este foarte probabil ca în urma călăriei îndelungate și a eforturilor grele în luptă să se fi produs prolabarea uterului, combătută cu ajutorul pesariilor. Vezi și I. H. Crișan, *Archeologische Fundstücke zur Geschichte der Gynäkologie aus Rumänien*, în *Sudhoffs Archiv*, 50/3, Wiesbaden, 1966, p. 296—302.

²⁹ M. Pichlerová, *Skylisch-hallstädtliches Gräberfeld in Senec*, în *SSNM, Historia*, 2, 1962, p. 84.

selany nad Iplom, pe care o datează în secolul al IV-lea î.e.n.³⁰, ajunge la concluzia că este vorba de o mixtură a unei populații scitice cu cea locală hallstattiană, fapt dovedit de ceramica lucrată cu mâna și de câteva piese de metal cu antecedente locale. Ceramica lucrată cu mâna descoperită aici, ca și cea de la Senec³¹, Sered³², Andač³³, Chotin etc. își găsește numeroase și perfecte analogii, mergând uneori pînă la cele mai mici detalii, în ceramica daco-getică din faza I, veche care se datează în secolele V—IV î.e.n.³⁴. Este vorba de descoperiri făcute în așezări cum sînt, de exemplu, cele de la Zimnicea, Poiana, Stînțești sau în necropole ca cea de la Bîrsești, Ferigile, Satu Nou, Zimnicea, Murighiol etc.

Așadar, din populația autohtonă hallstattiană pe care o găsim dovedită prin numeroase descoperiri în cimitirile epocii scitice din Slovacia, sau mai spre est pînă la Carpați, pe teritoriul Ucrainei Carpatice (U.R.S.S.), face parte și cea daco-getică.

Din cele arătate pînă acum reiese că pe teritoriul Slovaciei și în spațiul dintre Tisa și Dunăre găsim în secolele V—IV î.e.n. o populație tracică, respectiv daco-getică. Pentru teritoriul Slovaciei care ne interesează pe noi aici, cel puțin în partea de răsărit și eventual centrală, pătrunderea tracilor nordici a avut loc la sfîrșitul epocii bronzului și începutul celei a fierului. Tracii vor locui pe teritoriul Slovaciei în amestec cu alte populații.

Deosebit de semnificativ ni se pare faptul că atunci cînd izvoarele literare consemnează hotarele locuirii dacice se fixează ca limită vestică Dunărea, iar nord-vestică Carpații Slovaciei, ceea ce concordă perfect cu situația prezentată de noi pentru secolele V—IV î.e.n.

M. Dušek are dreptate cînd constată prezența elementului etnic tracic, daco-getic am preciza noi, în Slovacia pe parcursul așa-numitei perioade traco-scitice, însă nu poate fi vorba de o mișcare tracică masivă dinspre sud și spre nord-vest pornind de pe teritoriul de azi al Bulgariei, mișcare care nu este cu nimic dovedită nici de izvoarele arheologice și nici de cele literare. De asemenea, nu ni se pare verosimilă o atare mișcare nici în perioada anterioară, cea traco-cimeriană (750—550), susținută de același autor. Înaintarea tracilor pe teritoriul de azi al Slovaciei a avut loc, după toate probabilitățile, încă la sfîrșitul epocii bronzului, ocupînd mai întîi răsăritul Slovaciei și extinzîndu-se apoi spre vest, așa că pe la anul 500 î.e.n. ei pot fi considerați pe bună dreptate ca autohtoni ai acestor teritorii.

Sciții, prin care nu înțelegem o populație iraniană pură, ci mai curînd una eterogenă³⁵, vor conviețui cu autohtonii daco-geți, după cum o dovedesc necropolele descoperite, printre care și cea de la Chotin, să se poată stabili însă care este proporția în cadrul acestora a elementului autohton sau a noilor veniți. Se pare că cei înmormîntați prin incinerare în urne sînt autohtoni, iar urnele reprezintă vase lucrate cu mâna de tradiție locală.

³⁰ G. Balaša, *Skýtske pohrebisko v Presel'anech nad Iplom, okr. Sahy*, în *SIA*, VII, 1, 1959, p. 87—98.

³¹ B. Chropovský, *Birituálnie skýtsko-halštatské pohrebisko v Seneci*, în *ŠIZ*, 9, 1962, p. 131—142. Autorul remarcă și subliniază legăturile existente între ceramica de la Senec, pe care o datează în secolele V—IV î.e.n., și teritoriul Ungariei și României, ajungînd la concluzia că în necropola de la Senec se înmormîntau autohtoni și sciți.

³² L. Kraskovska, *Birituálne pohrebiste v Seredi*, în *SIA*, I, 1953, p. 195—198.

³³ Kudlacek, *Praveké nálezy z Andača*, în *SIA*, I, 1953, p. 199—211.

³⁴ Pentru descoperirile de ceramică daco-getică și analiza amănunțită a fiecărei forme în parte, vezi mai recent I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică*, cap. II p. 65 și urm.

³⁵ Asupra prezenței sciților în Slovacia a se vedea și B. Benadik; *Skythský problém ve světle nových archeologických nálezů na Slovensku*, în *AR*, V, 5, 1953, p. 672—683.

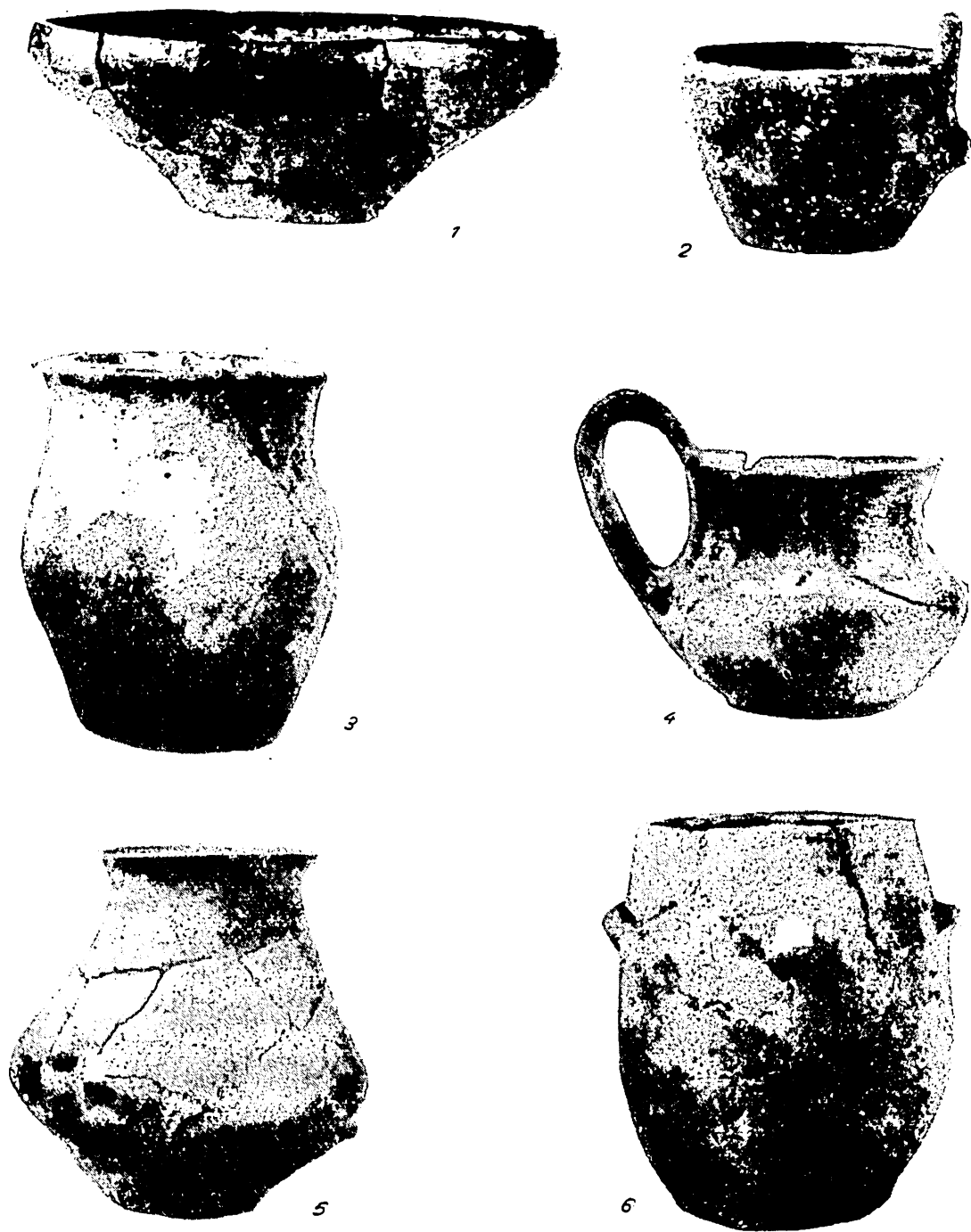

Fig. 1. — Vase daco-gețice din necropola de la Michalovce.

Și iată că în acest fel am răspuns la o parte a întrebărilor puse inițial. Să urmărim acum în continuare soarta daco-geților din Slovacia. La sfârșitul secolului al IV-lea sau la începutul secolului al III-lea î.e.n. pătrund aici celții. Cele mai vechi necropole celtice din Slovacia se datează în prima jumătate a secolului al III-lea î.e.n. Există apoi o a doua grupă de necropole, mai târzii, care se datează în secolele II—I î.e.n. În general se admite că cele mai noi necropole celtice își încheie existența în jurul anului 60 î.e.n.³⁶

Prezența elementului autohton în cadrul descoperirilor celtice, atât în așezări cât și în necropole, este susținută printre alții de J. Filip³⁷. Ea se deduce pe baza ceramicii de factură hallstattiană locală. Asemenea ceramică s-a descoperit în necropola de la BaĽ-Vlkanovo³⁸ în bogatul mormînt de la Cejkob³⁹, împreună cu alte materiale tipic celtice, ca : sabie, vîrf de lance fibule de tip Dux timpuriu și trei vase celtice lucrate la roată, s-au descoperit și patru vase lucrate cu mîna, aparținînd ceramicii daco-getice de factură hallstattiană. Într-un mormînt al unui luptător celt de la Košice s-a descoperit o cană de tip hallstattian. În ceea ce privește ceramica lucrată cu mîna, atribuită de noi daco-geților, autorul o numește de tip Kuštanovice⁴⁰.

Pe lângă necropolele celtice în care s-a găsit o cantitate mai mare sau mai mică de ceramică daco-getică, în Slovacia se cunosc și necropole în care s-au descoperit doar cîteva vase ori piese de metal celtice. Astfel, în necropola de incinerare cu urne de la Michalovce, din care se cunosc pînă acum trei morminte, unul singur publicat⁴¹, ceramica este de tip daco-getic, de tradiție hallstattiană, în afară de două vase lucrate la roată care sînt celtice⁴². Necropola de la Michalovce a fost datată la începutul secolului al III-lea î.e.n.⁴³.

Descoperirile de la Michalovce constau aproape exclusiv din ceramica păstrată destul de bine. Inventarul metalic este foarte sărac, reprezentat doar prin cîteva fragmente de obiecte din fier, probabil lame de cuțit. În ce privește ceramica, în afară de cele două vase celtice amintite, ea se poate împărți în două categorii, și anume : ceramică fină prevăzută cu slip lustruit și ceramică primitivă, ambele lucrate cu mîna.

Dintre forme cea mai bine reprezentată este strachina, aparținînd în special categoriei fine. Străchinile sînt de tipul celor cu buza curbată spre interior, dar la multe exemplare această curbura se face unghiular, constituind caracteristica distinctivă a străchinilor din faza mijlocie a ceramicii daco-getice (fig. 1/1). Străchinile de acest fel se întîlnesc foarte frecvent în necropolele contemporane din Transilvania (fig. 2/4), ca la Dezmir-Cluj⁴⁴ sau la Cepari⁴⁵. Ele se găsesc în număr

³⁶ Pentru cronologia necropolelor celtice vezi B. Benadik, *Chronologické vst'ahy keltshých pohrebisk: na Slovensku*, în *SlA*, X, 2, 1962, p. 394—396; idem, *Zur Frage von Chronologischen Beziehungen der keltischen Gräberfelder in der Slowakei*, în *SlA*, XI, 2, 1963, p. 339—383.

³⁷ J. Filip, *Kelové ve střední Evropě*, Praha, 1956, p. 304—305 și 541.

³⁸ B. Benadik, *Keltské pohrebisko v Bojči-Vlkanove*, în *SlA*, VIII, 2, 1960, p. 395—451, pl. XIII și pl. XII, 8.

³⁹ B. Benadik, *Mladohalštatské nálezy v dole laténskej*, în *AŠtM*, I, 1964, p. 85—92.

⁴⁰ B. Benadik, *op. cit.*, în *Germania*, 43, 1965, I, p. 65.

⁴¹ Z. Čilinská, *Žiarový hrob kuštanovického typu v Michalovciach*, în *SlA*, VII, 1, 1959, p. 79—86. Toate informațiile în legătură cu această necropolă le datorăm ama-

bilității dr. Jaroslav Wyzdal, directorul Muzeului din Michalovce, care ne-a dat posibilitatea să studiem alți materialele publicate cit și cele inedite păstrate în muzeul respectiv.

⁴² B. Benadik, *op. cit.*

⁴³ Z. Čilinská, *op. cit.*, o atribuie culturii Kuštanovice, a cărei purtători sînt daco-geții.

⁴⁴ I. H. Crișan, *Morminte inedite din sec. III î.e.n. în Transilvania*, în *Acta MN*, I, 1964, p. 94, fig. 4/3, pl. I, 4.

⁴⁵ I. H. Crișan, *Materiale dacice din necropola și așezarea de la Ciumești și problema raporturilor dintre daci și celți în Transilvania*, Baia Mare, 1966, p. 58, fig. 25/10—11.

mare și în așezări, ca de pildă în cea de la Morești ⁴⁶ sau în cea de la Ciumești ⁴⁷. În legătură cu descoperirile de la Michalovce am citat și vom mai cita în continuare numai descoperiri din Transilvania care s-au găsit în asociere cu ceramică sau alte obiecte celtice. Menționăm însă că toate formele pe care le discutăm nu sînt specifice doar pentru Transilvania, ci se întîlnesc în toată lumea daco-getică, atît în interiorul cît și în afara arcului carpatic.

O altă formă întîlnită în necropola de la Michalovce este cea a vasului bitronconic de dimensiuni mai mari, prevăzut cu proeminențe conice mari și aplatizate. Asemenea vase s-au găsit în număr foarte mare în necropolele transilvănene, fiind folosite mai ales ca urne funerare (fig. 2/5—6). Vasele bitronconice cu proeminențe sînt reprezentate prin numeroase variante, care se încadrează însă în același tip. Este vorba de o formă ceramică autohtonă, care poate fi urmărită retrospectiv pînă la începutul Hallstatt-ului și va continua să existe, firește evoluat, pe tot parcursul fazei clasice a ceramicii daco-getice, constituind una dintre formele tipice și specifice acesteia din urmă.

În necropola de la Michalovce întîlnim apoi cămile de dimensiuni relativ mici cu o toartă supraînălțată (fig. 1/4), care își găsesc și ele analogii foarte apropiate în necropolele daco-celtice din Transilvania, ca cea de la Dezmir (fig. 2/1—2), unde își găsește analogie și o altă formă ceramică (fig. 2/3), și anume cea de oală simplă de la Michalovce (fig. 1/3).

În necropola de la Michalovce alături de cămile cu o toartă este prezentă și ceașca cu toarta mult supraînălțată (fig. 1/2), care își găsește numeroase analogii în Transilvania. Este vorba din nou de o formă larg răspîdită în lumea daco-getică, din care va lua naștere mai tîrziu cea mai tipică și specifică formă; și anume ceașca dacică ⁴⁸.

Din inventarul ceramic al necropolei de la Michalovce se mai întîlnește și vasul cu profil aproape vertical, prevăzut cu butoni, reprezentat prin mai multe exemplare (fig. 1/6). Și această formă este binecunoscută în ceramica daco-getică din secolele III—II î.e.n. din Transilvania, fiind găsită atît în morminte, ca în necropola de la Ghenci ⁴⁹, cît și în așezări ⁵⁰.

Iată deci că ceramica lucrată cu mîna din inventarele funerare de la Michalovce își găsește analogii foarte apropiate în necropolele sau în așezările contemporane daco-getice din Transilvania sau din afara Carpaților. De asemenea, în muzeul din Michalovce, pe lîngă ceramica despre care am vorbit, se păstrează ceramică întru totul identică, descoperită în așezarea de la Stretavka ⁵¹.

Atragem atenția că aceleași forme lucrate în aceeași tehnică s-au descoperit împreună cu materiale celtice în cîmpia Tisei, ca de exemplu în necropolele de la Rozvagy, Felsőméra sau Hatvanboldog ⁵².

⁴⁶ K. Horedt, *Mittelaltenezeitliche Siedlungen aus Siebenbürgen*, în *Studien aus Alteuropa*, 1965, Köln-Graz, p. 63—67, fig. 5/1, 5—6; 6/3; 9/23—37.

⁴⁷ I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 34, varianta 1, fig. 51/1, 9—10.

⁴⁸ I. H. Crișan, *Ceașca dacică. Contribuții la cunoașterea culturii materiale și a istoriei dacilor*, în *SCȘ*, Cluj, VI, 3—4, 1955, p. 127—157.

⁴⁹ I. H. Crișan, *Materiale dacice din necropola și așezarea de la Ciumești și problema raporturilor dintre daci și celti în Transilvania*, p. 68, fig. 28/4—6.

⁵⁰ K. Horedt, *op. cit.*, fig. 4—6.

⁵¹ Informațiile în legătură cu această descoperire le datorăm amabilității dr. J. Vizdal, directorul Muzeului din Michalovce.

⁵² I. Hunyady, *Kelték a kárpátmedencében*, în *Diss-Pann*, ser. II, nr. 18, 1944, p. 57, pl. III—V.

Continuitatea daco-geților în secolele III—II î.e.n. pe teritoriul Slovaciei și în spațiul învecinat pînă la Carpați al Ucrainei Carpatice (U.R.S.S.) ne este dovedită nu numai de descoperirile de ceramică, ci și de cele monetare.

Astfel, un tezaur de argint compus din circa 100 de imitații după tetradrahmele lui Filip al II-lea și Alexandru cel Mare s-a descoperit la Velikaja Gorazdovka (înainte Velikoje Gutov). Tezaurul a fost ascuns într-un vas de lut lucrat cu mîna, fără îndoială dacic și nu celtic (fig. 3). Din tezaur s-au păstrat numai circa 50 de monede ⁵³. În aceeași regiune, în apropiere de Mukačevo, se mai cunosc din descoperiri izolate încă circa 20 de monede de acest fel ⁵⁴.

Comentînd tezaurul de la Velikaja Gorazdovka, I. Winkler spune că el aparține monedelor daco-getice de tip „Banat” a căror răspîndire este cunoscută în spațiul dintre Dunăre și Tisa, în Transilvania, Moldova și, ca cel mai nordic punct, Ucraina Carpatică (U.R.S.S.) ⁵⁵. O foarte bună analogie pentru tezaurul de la Velikaja Gorazdovka o constituie un tezaur de monede geto-dace descoperit în Moldova la Vovriești ⁵⁶.

Monede daco-getice de argint au fost descoperite și în Slovacia, la Pezinok sau Bratislava, fără să fie însă vorba, pînă acum, de tezaure, ci numai de monede izolate ⁵⁷. Demn de remarcat ni se pare faptul că monedele daco-getice au fost descoperite și în Slovacia de sud-vest.

Iată deci că descoperirile arheologice ne dovedesc că pe teritoriul Slovaciei în secolele III—II î.e.n. locuia o populație daco-getică alături de cea celtică, constituind elementul etnic autohton peste care se suprapun celții.

Spuneam la începutul lucrării noastre că în nivelul cel mai vechi al așezării de la Nitransky Hradok s-a descoperit ceramică daco-getică care se datează în secolul al II-lea î.e.n. Același lucru se poate spune și despre ceramica descoperită la Hradok ⁵⁸, care mai păstrează încă proeminențele mari patruletate și vasele cu profil aproape drept, specifice fazelor vechi și mijlocii ale ceramicii daco-getice, dar care dispar în secolul I î.e.n.

Pentru secolul I î.e.n. descoperirile arheologice atît în estul cît și în vestul Slovaciei sînt numeroase. Unele dintre acestea, așa cum am arătat, par să înceapă mai devreme. Din această perioadă sînt cunoscute atît așezări, cît și necropole ⁵⁹. Numărul așezărilor așa-numite Latene tîrzii, în care materialele celtice apar în același strat cu cele dacice, este foarte mare. Numai în Slovacia de est se cunosc peste 30 de asemenea așezări ⁶⁰. Dar, pentru acest secol avem deja mărturiile izvoarelor scrise, care ne dovedesc fără putință de tăgadă locuirea Slovaciei și a cîmpiei dintre Dunăre și Tisa de către daco-geți.

Cea mai veche menționare a dacilor, dacă facem abstracție de numele de sclavi Daos și Davus de la Menandru și Terentiu, aparține lui Iulius Caesar. Acesta, vorbind în binecunoscutele sale comentarii la războiul din Gallia ⁶¹ despre

⁵³ Petr Sova-Gmitrov, *Poklad barbarských münzi z Vel'kej Gorazdovky*, în *ŠtZ*, 4, 1961, p. 127—138.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 137.

⁵⁵ I. Winkler, *Über die Zusammenhänge zwischen dako-getischen Münzhälften*, în *AAC*, 1966.

⁵⁶ C. Preda, *Tezaurul de la Vovriești și unele probleme privind monedele geto-dacilor din Moldova*, în *AM*, IV, 1961, p. 137—173.

⁵⁷ V. Ondrouch, *Nalezky keltských, antických a byzantských münzi na Slovensku*, Bratislava, 1964, p. 41—43.

⁵⁸ D. Bialeková, K. Pieta, în *SlA*, XIII, 2, 1964, p.

462—463, fig. 1—15. Am putut cerceta materialele arheologice de la Hradok datorită amabilității colegului K. Pieta.

⁵⁹ În anul 1958 la Streda nad Bodrogom a fost cercetat un tumul funerar dacic (V. Budinský-Krička, în *SlA*, VIII, 1, 1960, p. 224).

⁶⁰ B. Benadik, în *Germania*, 43, 1, 1965, p. 65.

⁶¹ „Oritur ab Helvetiorum et Nemetum et Rauracorum finibus, rectaque fluminis Danubii regione pertinent ad fines Dacorum et Anartium” (*De bello gallico*, VI, 25, 2).

pădurea hercinică, spune că dacii se întind pînă aici, adică pînă la Dunăre și pînă în munții Slovaciei. Geograful Strabo ne dă aceleași hotare pe timpul lui Augustus ⁶². Vechimea lor mai mare aici decît secolul I î.e.n., cînd sînt menționați

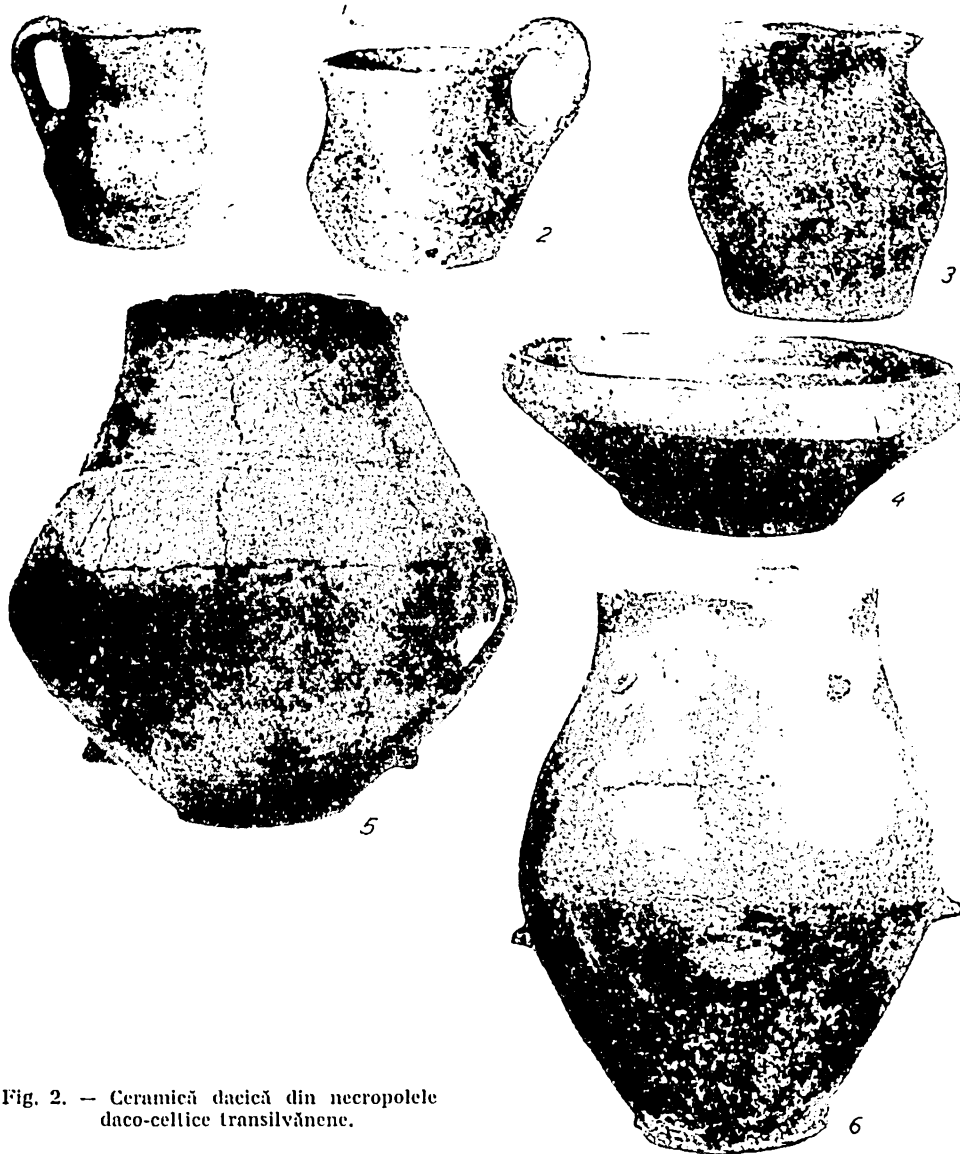

Fig. 2. — Ceramică dacică din necropolele daco-celtice transilvănene.

în izvoare, se poate deduce — cum crede C. Daicoviciu ⁶³ — și din existența unor numiri dacice, cum ar fi localitatea Singone și triburile Racatae și Racatriac. În același sens pledează o altă menționare a lui Strabo, din care reiese — așa

⁶² Vezi nota 3.

⁶³ C. Daicoviciu, în „Steaua”, VI (1955), 4, p. 122—

124; VI (1955), 6, p. 114—116; idem, în *Istoria României*, I, 1960, p. 263.

cum precizează M. Macrea⁶⁴ — că motivul ce i-a determinat pe daci să pornească la luptă împotriva celților (boi și taurisci) a fost faptul că aceștia ocupaseră teritoriile pînă la Tisa pe care dacii le revendicau ca fiind ale lor⁶⁵, ceea ce înseamnă, conchide M. Macrea, că le aparținuseră înainte.

Iată deci că și izvoarele ne atestă locuirea daco-getică în Slovacia și în cîmpia dintre Tisa și Dunăre încă înainte de Burebista, fapt confirmat și verificat de descoperirile arheologice.

Merită să fie subliniat că hotarele vestice și nord-vestice ale daco-geților, atunci cînd ele sînt consemnate pentru prima oară în izvoarele literare, corespund descoperirilor arheologice de caracter dacic aparținînd secolelor V—IV și III—II î.e.n.

Așadar, celții pătrund în secolele III—II î.e.n. în spațiul daco-getic de vest iar eliberarea acestora de sub dominația boilor și tauriscilor și în parte alungarea lor de aici o va face marele rege Burebista în jurul anului 60 î.e.n.⁶⁶ După această victorie s-au construit probabil așezări fortificate de genul celei de la Zemplin, care se ridică însă pe locul unei așezări dacice mai vechi, ceea ce s-a putut constata stratigrafic cu ocazia săpăturilor⁶⁷ și se poate deduce și pe baza monedelor descoperite aici, printre care imitații după o tetradrahmă și după o didrahmă⁶⁸.

Dintre numeroasele așezări aparținînd secolelor I î.e.n.—I e.n. din Slovacia sînt puține cele care conțin numai material dacic fără descoperiri de caracter celtic. Asemenea așezări s-au descoperit atît în Slovacia de sud-vest, la Ondrochov-Homoky, dar mai cu seamă în Slovacia de est la Malé Trkárnny, Streda nad Bodrogom etc. În marea majoritate a așezărilor cunoscute pînă acum, atît din estul cît și din vestul Slovaciei, materiale dacice și celtice s-au descoperit amestecate în același nivel, dovedind clar conviețuirea celor două elemente etnice și după victoria lui Burebista.

Strabo este singurul dintre autorii antici care vorbește direct despre luptele lui Burebista cu boii și tauriscii, spunînd că i-a nimicit pe de-a-ntregul (VII, 3, 11), în alt loc (V, 1, 6) referindu-se la boi spune că dacii le-au șters neamul de pe suprafața pămîntului și, în sfîrșit (VII, 5, 2), vorbind tocmai de o parte a teritoriului care ne interesează spune că dacii l-au prefăcut într-un pustiu, în urma războiului în care i-au biruit pe boi și pe taurisci - seminții celtice de sub stăpînirea lui Cristasiros.

Caesar vorbește despre luptele boilor cu celții din Noricum și de ocuparea capitalei acestora⁶⁹, după care un grup de 32 000 de boi devin aliații helveților și emigrează în Gallia. Acest pasaj a fost interpretat în sensul că boii care se luptă cu celții norici și apoi emigrează în Gallia sînt supraviețuitorii dezastrului provocat de dacii lui Burebista⁷⁰.

Din relatările lui Strabo ar reieși că boii și tauriscii au fost nimiciți cu totul de către dacii lui Burebista, iar supraviețuitorii dezastrului ar fi emigrat în Gallia.

⁶⁴ M. Macrea, *Burebista și celții de la Dunărea de Mijloc*, în *SCIV*, VII, 1—2, 1956, p. 122.

⁶⁵ Ptol., VII, 5, 2 (C. 313); cf. Brandis, în *RE*, Suppl. I, 263 și M. Macrea, *op. cit.*

⁶⁶ Că războaiele purtate de Burebista în vest au avut loc în prima parte de domnie a acestuia, adică în jurul anului 60 î.e.n., [a fost demonstrat de M. Macrea, *op. cit.*; cf. C. Daicoviciu, în *RRSI*, I, 1967, p. 105.

⁶⁷ B. Benadik, în *Germania*, 43, 1, 1965, p. 75.

⁶⁸ E. Koliaková, *Niekoľko poznámok k novým nálezom keltských mincí na Slovensku*, în *ŠIZ*, 11, 1963, p. 31—42 și C. Daicoviciu, *loc. cit.*

⁶⁹ Caesar, *De bello gallico*, I, 5, 4; 25, 6; 28,5; 29,2.

⁷⁰ M. Macrea, *op. cit.*, p. 124, citează părerea lui C. Jullian și L. A. Constants și respinge opinia lui A. Alföldi după care luptele dintre boi și norici ar fi avut loc înaintea acelorora cu dacii.

Am arătat însă că descoperirile arheologice ne demonstrează o conviețuire daco-celtică în secolul I î.e.n., care va continua pe parcursul secolelor următoare. Distrugerea totală a celților (boi și taurisci) — *ștergerea neamului lor de pe suprafața pământului* — ni se pare o exagerare de ordin literar. Asemenea exagerări se întâlnesc des în istoriografia antică. Pentru exemplificare vom cita un singur exemplu. Iulian Apostata vorbește de *nimicirea neamului geților* de către Traian. Exagerarea de ordin literar în acest caz a fost dovedită cu prisosință încă de acum aproape 30 de ani de către C. Daicoviciu ⁷¹.

Burebista a nimicit probabil pe de-a-ntregul puterea politică, supremația boilor și a tauriscilor, dar n-a șters de pe suprafața pământului neamul lor, iar ținutul n-a fost transformat într-un pustiu, fapt dovedit de descoperirile arheologice atât de numeroase care ne atestă o conviețuire daco-celtică în Slovacia. Textul lui Strabo nu trebuie deci luat *ad litteram*, ci în sensul pe care l-am arătat.

Ar mai putea fi formulată și o altă ipoteză, și anume că în Slovacia au putut să conviețuiască cu dacii și alte triburi celtice decât boii și tauriscii, ca, de exemplu anarții, pe care izvoarele îi menționează la hotarele de nord-vest ale Daciei ⁷², sau alte triburi.

Indiferent dacă este vorba de boi, taurisci, anarți sau de alte triburi, cert este că dacii conviețuiesc pe teritoriul Slovaciei cu seminții celtice pe tot parcursul secolului I î.e.n.

Conviețuirea daco-celtică ne este dovedită de așa-numita cultură Púchov ⁷³. În cadrul acestei culturi, marea majoritate a formelor aparțin ceramicii daco-gețice. Vom aminti aici doar două forme, și anume specifică ceașcă și vasul în formă de borcan. Pe lângă ceramica dacică, în cultura Púchov întâlnim ceramica specific celtică, printre care binecunoscutele vase grafitate și alte forme tipice lucrate cu roata. În afară de ceramica dacică și celtică, în cadrul culturii Púchov găsim forme romane, sau mai bine zis provincial romane, alături de altele care pot fi atribuite unor seminții germanice (cvazi) ⁷⁴.

A. Točík — pe bună dreptate — atribuie dacilor rolul principal în formarea culturii Púchov bazându-se pe marea cantitate de ceramică tipică și specifică daco-

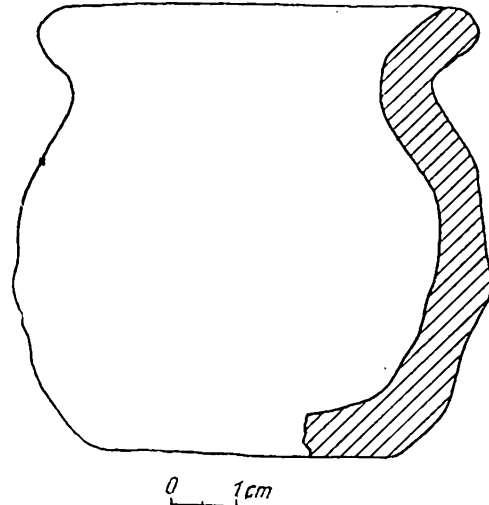

Fig. 3. — Vasul în care a fost ascuns tezaurul dela Velikaja Gorazdovka.

⁷¹ C. Daicoviciu, *Problema continuității în Dacia*, în *AISC*, III, 1936–1940, p. 200–233; idem, *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1945, p. 104–126. Pentru descoperirile arheologice mai recente, vezi D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*, București, 1966, p. 16–102.

⁷² Caesar, *De bello gallico*, VI, 25; 2; Ptol., III, 8,3.

⁷³ Materialele descoperite la Púchov-Skalca se păstrează în Muzeul național slovac din Martin, unde le-am putut studia în 1966.

⁷⁴ A. Petrowský-Sichman (*ŠIZ*, 7, 1961, p. 193–197) arată că în așezarea de la Ipel'ski Predmostie există ceramică dacică și ceramică qvadă.

getică care intră în compunerea acestei culturi ⁷⁵. Apariția culturii Púchov este explicată de A. Točík prin extinderea așezărilor Latene — dacice în văile râurilor Carpaților Slovaciei în prima jumătate a secolului I î.e.n., unde se menține pînă în secolul al II-lea e.n.

V. Uhlár, făcînd săpături într-o așezare aparținînd culturii Púchov, a constatat că în nivelele inferioare (III—IV) predomină ceramica lucrată cu mîna alături de care apar însă și *Krausengefäss*-uri lucrate cu roata ⁷⁶. Materialele descoperite în aceste nivele, ca și cele de la Púchov-Skalka, Liptov, Orava sau Turie, aparțin fazei clasice a culturii Púchov și se datează din secolul I î.e.n. pînă în secolul al II-lea e.n. Stratul imediat următor (II) se caracterizează prin abundența ceramicii lucrate cu roata, în special *Krausengefässe*. Acest nivel este datat de autor în secolul al III-lea e.n. eventual secolul al IV-lea, arătînd însă că apartenența lui la cultura Púchov este problematică.

Așadar, elementul etnic principal care contribuie la alcătuirea culturii Púchov este cel daco-getic și această cultură se menține fără nici o întrerupere pînă cel puțin în secolul al II-lea e.n., dacă nu și mai tîrziu.

Să trecem acum la examinarea ultimei probleme propuse inițial, și anume cea a datei pînă la care poate fi urmărită locuirea daco-geților pe teritoriul de azi al Slovaciei. Pentru lămurirea acesteia ne stau la îndemînă descoperirile arheologice, textele literare și cele epigrafice.

Perioada de timp cuprinsă între sfîrșitul erei vechi și pînă în secolul al IV-lea e.n. este denumită de arheologii slovaci epoca romană ⁷⁷. Ea a fost împărțită pe baza descoperirilor arheologice din estul Slovaciei în două mari etape, și anume o primă etapă, mai veche, care începe la sfîrșitul erei vechi și ține pînă în secolul al II-lea e.n., și a doua etapă, care începe aproximativ din a doua jumătate a secolului al II-lea e.n. (după războaiele marcomanice) și ține pînă în secolul al IV-lea e.n. Datările diferitelor așezări cunoscute s-au făcut pe baza ceramicii cenușii cu ștampile, *terra sigillata*, fibule și monede romane.

Primei etape îi aparțin orizontul vechi al așezării de la Šebastovce-Barca, așezările de la Beša, Drahňov, Streda nad Bodrogom și necropola de la Zemplin.

Celei de-a doua etape îi aparțin nivelul superior de la Šebastova-Barca, așezarea de la Blažice și multe altele, precum și necropolele de la Ostrovany, Cejkov și Kapušany.

În toate aceste așezări s-a descoperit ceramică dacică specifică lucrată cu mîna, ornamentată cu butoni sau cu brîuri în relief prevăzute cu alveole ⁷⁸, alături de ceramică romană lucrată cu roata și în special vase mari de tipul *Krausengefäss*, apoi ceramică de evidentă factură celtică și ceramică de tip germanic. Trebuie menționat că cea mai mare parte a ceramicii lucrată la roată este de factură roma-

⁷⁵ Părerea arheologului polonez Z. Wozniak, exprimată cu ocazia recenziei făcută la lucrarea lui A. Točík, conform căreia purtătorii culturii Púchov ar fi în primul rînd (sau chiar exclusiv) celți nu ni se pare întemeiată. Ceramica daco-getică, printre care numeroase cești lucrate cu mîna, nu poate fi atribuită nici într-un caz celților. Elementul celtic este prezent în cadrul culturii Púchov, dar nu este predominant, fără să mai vorbim de posibilitatea ca ei să fie exclușiv.

⁷⁶ V. Uhlár, *Eine Púchov-Siedlung vor der Hohle Liskovská Jaskyna*, în *StZ*, 3, 1959, p. 84—85.

⁷⁷ M. Lamiová-Schmiedlová, *Dve sídliská z doby rimskej na východnom Slovensku*, în *StA*, XI, 1, 1963, p. 59—75.

⁷⁸ Cești dacice s-au descoperit de exemplu la Slovenské Pravno (G. Povala, *Sídlisko 7 doby rimskej v Slovenskom Pravne*, în *StZ*, 13, 1964, p. 223—232, fig. 4/23).

nă, în cadrul căreia întâlnim și ceramica cenușie ștampilată, la care se adaugă apoi *terra sigillata*.

Cercetătoarea M. Lamiová-Schmiedlová ajunge la concluzia că *epoca romană în Slovacia de răsărit se dezvoltă pe fondul celto-dacic, care a fost influențat de cultura Przeworsk*”⁷⁹.

Din cele arătate pînă acum reiese că pe teritoriul Slovaciei de azi se constată arheologic prezența dacilor în amestec cu alte elemente etnice, în primul rînd celți, apoi seminții germanice pînă la începutul secolului al IV-lea e.n. În stadiul actual al cercetărilor nu se poate preciza cu destulă siguranță proporția diferitelor elemente și nici cui a aparținut supremația politică.

Așezări contemporane cu cele din Slovacia au fost descoperite și pe teritoriul Transilvaniei, în lumea dacilor liberi rămași în afara granițelor provinciei Dacia, ca de exemplu la Cicir, datată în secolele III—II î.e.n.⁸⁰, sau așezarea și necropola dacică de la Medieșul Aurit din Maramureș care începe, probabil, în secolul al II-lea și ține pînă la începutul secolului al IV-lea e.n.⁸¹.

În așezările dacilor liberi din vestul sau nord-vestul Transilvaniei s-a descoperit, ca și în Slovacia, ceramică dacică specifică lucrată cu mîna și ornamentată cu butoni sau brîuri alveolate în relief, alături de o mare cantitate de ceramică lucrată cu roata. Printre formele cele mai caracteristice amintim ceștile dacice sau vasele în formă de borcan ornamentate cu brîuri alveolate în relief.

Forma cea mai larg răspîdită în cadrul ceramicii lucrate cu roata din așezarea de la Medieșul Aurit ca și din așezările din Slovacia este cea a *Krausengefäss*-ului cu buza teșită și răsfrîntă atît în interior cît și în exterior și ornamentat cu benzi de linii ondulate făcute cu pieptenele. Atît în așezarea de la Cicir cît și în cea de la Medieșul Aurit s-a descoperit ceramică romană din specia comună sau de lux (*terra sigillata*).

Spre deosebire de descoperirile din Cehoslovacia, în cele din Transilvania lipsește ceramica celtică, fapt care se explică prin asimilarea totală a acestora în masa autohtonilor daci încă de la sfîrșitul secolului al II-lea î.e.n.⁸².

Dar să revenim la teritoriul Slovaciei. Locuirea dacilor aici pe parcursul secolului I e.n. și a celor următoare ne este dovedită, pe lîngă descoperirile arheologice despre care am vorbit, și de știrile literare sau de descoperirile epigrafice.

Plinius cel Bătrîn⁸³, în a doua jumătate a secolului I e.n. ne spune clar că munții (Carpații Slovaciei) și pădurile erau stăpînite de daci și numai șesul era stăpînit de iazigi (este vorba de cîmpia dintre Dunăre și Tisa)⁸⁴. Tacitus⁸⁵ ne spune că Germania se separă de daci prin munți. Este vorba fără îndoială de Carpații Slovaciei, care constituiau în secolele I—II e.n., cînd a trăit Tacitus, granița dintre germani și daci. Deci dacii se întindeau pînă la Carpați pe teritoriul Slovaciei și Ucrainei Carpatice⁸⁶. Fără să mai avem localizări topografice precise, știrile literare din secolele II și III, după constituirea provinciei Dacia, fac dese

⁷⁹ M. Lamiová-Schmiedlová, *op. cit.*, p. 75.

⁸⁰ I. H. Crișan, *Așezarea dacică din sec. II—III e.n. de la Cicir*, comunicare prezentată la a III-a Sesiune științifică a muzeelor, București, 1966.

⁸¹ Asupra săpăturilor de aici S. Dumitrașcu și T. Băder au prezentat o comunicare la București, la a II-a Sesiune științifică a muzeelor din decembrie 1965, și a doua

la Cluj, la Institutul de istorie și arheologie, în cadrul secției de istorie veche și arheologie.

⁸² I. H. Crișan, în *ActaMN*, I, 1964, p. 106—107.

⁸³ *Naturalis Historia*, IV, 80.

⁸⁴ C. Daicoviciu, în *Istoria României*, I, 1960, p. 264—265.

⁸⁵ *Germania*, I, 1.

⁸⁶ C. Daicoviciu, în *Istoria României*, I, 1960, p. 265,